

למת מצוה, שצרכיו מוטלין על הציבור, וזו היא גניזתן⁴⁸.

ואמר רבא: ספר תורה שבלה — גונזין אותו אצל תלמיד חכם, ואפילו שונה הלכות, דהיינו שלא שימש תלמידי חכמים בתלמוד ובגמרא, אלא רק במשניות ובברייתות.

אמר רב אחא בר יעקב: וגונזין את ספר התורה בכלי חרס. שנאמר: "ונתתם בכלי חרש למען יעמדו ימים רבים". חזינן דהנייתן בכלי חרס — נשמר ימים רבים.

אמר רב פפי משמיה דרבא: מבי כנישתא, למעבד בי רבנן [בית מדרש] — שרי⁴⁹.

אבל מבי רבנן, למעבד בי כנישתא — אסיר.

ורב פפא משמיה דרבא מתני איפכא, דלמעבד מבי כנישתא בי רבנן — אסור, ואילו למעבד מבי רבנן בי כנישתא — שרי.

אמר רב אחא: כוותיה דרב פפי מסתברא, דהא רבי יהושע בן לוי נמי אמר הכי. דאמר

רבי יהושע בן לוי: בית הכנסת — מותר לעשותו בית המדרש⁵⁰.

ומסקינן: שמע מינה.

דרש בר קפרא: מאי האי דכתיב בנבזראדן: "וישרף את בית ה' ואת בית המלך ואת כל בתי ירושלם ואת כל בית גדול שרף באש"?

"בית ה'" — זה בית המקדש.

"בית המלך" — אלו פלטרין של מלך.

"ואת כל בתי ירושלם" — כמשמען.

ומאי: "ואת כל בית גדול שרף באש"?

פליגי בה רבי יוחנן ורבי יהושע בן לוי.

חד אמר: מקום שמגדלין בו תורה, דהיינו בית המדרש.

וחד אמר: מקום שמגדלין בו תפלה, דהיינו בית הכנסת.

חוצצת. ואמרו ליה, דזמנין דמטלטלין לה. ואמר להו, דכיון שכן, ולית בה נמי שיעורא — אינה חוצצת. ועיי' ברמב"ם [פ"ג מהל' כלים הל"א], ובראב"ד שם.

48. במרומי שדה הביא, דהט"ז [בסי' קנ"ד] כתב, דהיינו דכיון שאי אפשר להשתמש בהם בקדושתן — רשאי להורידן מקדושתן. אבל הוא כתב, דהיינו משום דהוי גניזה ממש, ובאמת להורידן מקדושתן — אסור.

49. כתב הביאור הלכה, דה"ה דשרי למכרו — כדי לקנות בית מדרש המזומן לפניו, דליכא חשש דפשיעותא.

50. ביאר ר' חיים מוולאזין בנפש החיים [שער ד' פכ"ו], דהיינו משום שעסק התורה — נוגע לעצם החיות וקיום העולמות, ואם ח"ו היינו כולנו מניחים את התורה מכל וכל — גם העולמות כולם היו מתבטלים כרגע מכל וכל ח"ו. משא"כ בכל המצוות, ואפילו במצוות התפילה, שגם אם היו ח"ו כל ישראל מניחין ועוזבים מלהתפלל, לא היו חוזרים העולמות עבור זה לתוהו ובוהו.

ולא עוד, אלא שגם עיקר ענין התפילה תלויה רק בעסק התורה, ובלתה אין נשמעת ח"ו. כדכתיב: "מסיר אזנו משמוע תורה — גם תפלתו תועבה". עיי"ש.

מאן דאמר בית שמגדלין בו תורה — דכתיב: "ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר". חזינן דבתורה שייך לשון גדולה.

ומאן דאמר בית שמגדלין בו תפלה — דכתיב שאמר המלך יהורם לגיחזי: "ספרה נא הגדולות אשר עשה אלישע". והא אלישע מאי דעבד [שהחיה את בנה של השונמית] — ברחמי [על ידי תפילה] הוא דעבד⁵¹, חזינן דבתפילה שייך לשון גדולה.

תסתיים מהא דלקמן, דרבי יהושע בן לוי הוא דאמר: מקום שמגדלין בו תורה.

דאמר רבי יהושע בן לוי: בית הכנסת — מותר לעשותו בית המדרש. חזינן דסבירא ליה דבית המדרש הוא דהוי בית גדול!

ומסקינן: שמע מינה.

שנינו במשנתנו: אבל מכרו תורה לא יקחו ספרים וכו'.

איבעיא להו: מהו למכור ספר תורה ישן, כדי ליקח בו [בדמיו] ספר תורה חדש?

ובהכי איבעיא להו:

מי נימא דכיון דלא מעלי ליה — אסור, או דלמא, כיון דליכא שום אפשרות לעלווי עילוויא אחרינא — שפיר דמי.

תא שמע דמותר למכרו כדי לקנות אחר: אבל מכרו תורה לא יקחו ספרים. משמע, דספרים דווקא הוא דלא יקחו בדמי תורה, הא לקנות ספר תורה בדמי ספר תורה — שפיר דמי!

ודחינן: ממתניתין ליכא ראייה, דמתניתין בדיעבד מיירי, שמכרו כבר את ספר התורה, ולהכי יקחו בדמיו ספר אחר, דאי לאו הכי, מה יקחו?

אבל אנן, כי קא מיבעיא לן, לכתחלה הוא דקא מיבעיא לן, אי שרי למכור לכתחילה ספר תורה, על מנת לקנות בדמיו ספר תורה אחר.

תא שמע דאסור למכרו כדי לקנות ספר אחר: גוללין ספר תורה במטפחות של חומשין [דהיינו ספר תורה שיש בו רק חומש אחד], וכן גוללין חומשין במטפחות נביאים וכתובים. אבל, לא יגלול נביאים וכתובים במטפחות של חומשין, ולא חומשין — במטפחות של ספר תורה. מפני שמוריד את המטפחות מקדושתן.

קתני מיהת: "גוללים ספר תורה במטפחות חומשין". משמע, מטפחות חומשין — אין, משום דמעלי להו למטפחות בקדושה. אבל במטפחות ספר תורה אחר — לא. חזינן דאין משנין לאותה קדושה, אלא רק לקדושה שהיא למעלה הימנה!

אימא סיפא: ולא חומשין במטפחות ספר תורה. משמע, הא תורה במטפחות של תורה אחרת — שפיר דמי!

אלא, מהא — ליכא למישמע מינה. דהא איכא למשמע הכי, ואיכא למשמע נמי איפכא.

תא שמע דמותר למכור ספר תורה כדי לקנות ספר אחר: מניחין ספר תורה על גבי

51. החתם סופר [בשו"ת או"ח סי' קצ"ח] תמה, מנא פשיטא ליה דברחמי הוא דעבד, ומזה יצא

ספר תורה, וספר תורה על גבי חומשין⁵²,
וחומשין — על גבי נביאים וכתובים^{53 54}.

אבל לא מניחין נביאים וכתובים על גבי
חומשין, ולא חומשין — על גבי תורה⁵⁵.

אם כן, מדשרי להניח ספר תורה על גבי ספר
תורה אחר, מוכח דשרי למכור ספר תורה
— על מנת לקנות ספר תורה אחר!

ורחינן: הנחה קאמרת? שאני הנחה, דלא
אפשר בלאו הכי.

דאי לא תימא הכי, מיכרך [לגלול] ספר
תורה — היכי כרכינן? והא קא יתיב דפא
[דף] אחבריה, דהיינו, שכשגולל את הספר,
דף נגלל על חבירו⁵⁶!?

53. כתב הר"ן, דמשמע דנביאים וכתובים שווין
הן לענין זה. וכ"כ התוס' בבבא בתרא [י"ג ע"ב,
ד"ה רבי יהודה].

ובמאירי איתא, דיש שנוהגין להניח נביאים
ע"ג כתובים, אבל לא להיפך. עיי"ש שהאר"ך.

54. כתב בשו"ת הר"י מיגש [סי' צ"ב]:
"וששאלת על אמרם מניחין תורה ע"ג נביאים,
אם דין ספרי התלמוד בזה כדין התורה, אם לאו,
תשובה: אין כוונתם באמרם מניחין תורה ע"ג
נביאים — אלא על התורה עצמה. אבל
התלמוד, הוא ביאור התורה ופירושה, ולא
אמיתה של תורה וכו'. א"כ, אפילו על גבי
כתובים אין מניחין אותו וכו', וכש"כ ע"ג
תורה".

55. דעת הרמב"ם [פ"ז מהל' ספר תורה], דאין
בחומשין קדושת ס"ת. אבל דעת הראב"ד
בתשובה [הובא בב"י ובשו"ע סי' רפ"ג], דיש
בהם קדושת ס"ת, וקדושה אחת הן. ובעמק
ברכה [ענין ס"ת, אות ה'] הקשה מגמ' זו על
שיטת הראב"ד, דלדידיה אמאי לא יניח חומשין
על גבי תורה?!

56. הקשה הרשב"א, מאי ראייה מכריחה להנחה,
הא ודאי כריחה שאני, שהיא לטובת הספר. דהא
קיי"ל [ב"ב י"ג ע"ב] דמדביק אדם תנ"ך ביחד,
אע"ג דהנחה אסור?!

לו הדין דבית הכנסת עדיף מביהמ"ד, דלמא
עשה על ידי שמות, כדאשכחן בכמה דוכתי
בש"ס, דשרי למעבד הכי?!

ותירץ, דכיון דמצינו בגמ' בקידושין [ע"א
ע"א], דאין מוסרין את השם אלא למי שהוא
צנוע ועניו, וכתבו שם תוס' רי"ד בשם
הירושלמי דצריך נמי שלא יהנה מאחרים, והרי
איתא בברכות [י' ע"ב]: "הרוצה ליהנות —
יהנה כאלישע", להכי פשיטא לגמ' דלא ע"י שם
עשה. עיי"ש.

52. הכא משמע, דחומשין — פחותין הן
בקדושה מספר תורה. ואילו בירושלמי [פ"ג
ה"א, עיי"ש] איתא, שיש בחומשין קדושת ס"ת.
וברמב"ם [פ"ז מהל' תו"מ וס"ת הל' י"א]
איתא: "כתב המלא חסר וכו' ואין בו קדושת
ספר תורה כלל, אלא כחומש מן החומשין
שמלמדין בה התינוקות". וכתבו האור שמח
והעמק ברכה, דמקור הך דינא — מסוגיין.

אבל הב"י [בסי' רפ"ג] הביא, דתשובות
הרשב"א [ח"א סי' קמ"ד] איתא, דחומשין
העשויין בגלילה, הרי הם כס"ת לכל דבריהם,
אלא שאין קורין בהם ברבים משום כבוד צבור.
וכן הביא האבני נזר [יור"ד סי' שע"א ושע"ד]
בשיטת הר"ן. והיינו כהירושלמי. וצ"ע מסוגיין.
ועיי"ש באבני נזר, שכתב דאדרבה, מסוגיין
איכא ראייה לשיטת הר"ן והרשב"א. ועיי" מש"כ
הנודע ביהודה [תנינא קו"א סי' ק"ו] בדעת
הרמב"ם. ועיי" בשו"ע סי' קמ"ג ובמ"ב שם.

וסלקא אדעתין, דכי היכי דשרי למכור כדי ללמוד תורה, הכי נמי שרי כדי לקנות ספר תורה אחר. אם כן, שמע מינה, דתורה בתורה — שפיר דמי!

ודחינן: דלמא דווקא לצורך דברים אלו — שרי למכור ספר תורה. דלצורך לימוד תורה מוכרין, משום דשאני תלמוד תורה, מפני שחתלמוד מביא לידי מעשה⁵⁸. וכן כדי לישא אישה נמי שרי — משום דכתיב: "לא תהו בראה לשבת יצרה". אבל תורה בתורה, אימא דלא⁵⁹.

ולא איפשטא בעיין.

תנו רבנן: לא ימכור אדם ספר תורה, אף על פי שאינו צריך לו [שיש לו ספר אחר].

יתר על כן אמר רבן שמעון בן גמליאל: אפילו אין לו מה שיאכל, ומכר⁶⁰ ספר תורה, או שמכר את בתו לצורך פרנסתו — אינו

אלא, על כרחך, כיון דלא אפשר בלאו הכי — שרי! הכא נמי, כיון דלא אפשר — שרי.

תא שמע, דאיתמר להדיא דאסור: דאמר רבה בר בר חנה, אמר רבי יוחנן משום רבן שמעון בן גמליאל: לא ימכור אדם ספר תורה ישן, על מנת ליקח בו חדש.

ודחינן: האי דאמרינן התם דלא ימכור, היינו משום פשיעוּתא, דחיישין שלבסוף לא יקחו ספר אחר, ומתוך כך — יפסדו הדמים.

כי קאמרינן אנן, בגון דכתיב ומנח הספר השני בבית הסופר, ואינו מעוכב אלא לתת לו דמים לאיפרוקי. ככהאי גוונא מאי?

תא שמע, דאמר רבי יוחנן משום רבי מאיר: אין מוכרין ספר תורה אלא ללמוד תורה, דהיינו, כדי להתפרנס בו בשעה שלומד תורה, ולישא אישה⁵⁷.

58. נסתפק הסמ"ג, אי שרי לקנות בדמי ס"ת ספרים כגמרא ופוסקים, שהרי אין לימוד מביא לידי מעשה, אלא כשיש בידו ספרים — ויכול ללמוד!

59. למסקנה לא איפשטא בעיין. וכתב הרמב"ם [פ"י מהל' תפילה ה"ב], דאסור למכור ס"ת ישן כדי לקנות חדש. וכתב הכ"מ, דה"ט, משום דנשאר הש"ס בתיקו — ולחומרא אזלינן. והכי איתא נמי בב"י [אור"ח קנ"ג ד'], דנקטינן לחומרא.

ותמה עליו השפת אמת [במשנה], הא ספיקא דרבנן הוי — ובעינן למיזל לקולא! [ועיי' בט"ז ובש"ך יו"ד סי' ע"ר סק"ג].

60. מדנקט הש"ס לישראל דייעבד, משמע דאסור

ותירץ השפת אמת, דלא דמי להתם, דהאי דיתבי דפא אחבריה — לעולם הוא כך. משא"כ במדביק תנ"ך, הרי התורה מונחת בדרך כלל ע"ג הנביאים, ורק כשקורא נביאים — אזי הם מונחים על התורה. ועיי' מש"כ הר"ן.

57. כתב הרמב"ם [הל' תו"מ וס"ת פ"י ה"ב], דהיינו דווקא אם אין לו דבר אחר למכור. ובמאירי איתא: "ומ"מ, אף לאלו, יעכב את הדבר בכל מה שאפשר לו".

ובמנחת חינוך [סי' תרי"ג] דן, לשיטת הסוברים דיש מצות עשה שיהיה לאדם ס"ת, האם הך דמוכרין ס"ת כדי לישא אישה, היינו דווקא אם נותר בידו ספר תורה אחר, אבל בלא"ה — לא, דמאי אולמיה דהאי עשה — מהאי עשה, או דלמא, אפילו כשהיה לו מעיקרא רק ספר אחד — מוכרין. ונשאר בצ"ע.

רואה סימן ברכה לעולם באותן הדמים.

היכי דמי?

שנינו במשנתנו: וכן במוטריהן.

אמר רבא: לא שנו אלא שמכרו אחת מן הקדושות הללו, וקנו קדושה מעולה מהן — והותירו מן הדמים.

אילימא שמכרו דברי קדושה — והותירו, כי התנו — מאי הוי, הא דמי קדושה הן, ואין תפקע קדושתן?

אלא על כרחך — כשגבו והותירו מיירי. וטעמא — דהתנו, להכי שרי לשנותן. הא לא התנו — לא! והיכי קאמר רבא, דכי גבו והותירו — שרי לשנותן אף בלי תנאי!?

אבל אם גבו מעות מהציבור לצורך ספר תורה, וקנאוהו, והותירו מן הדמים שגבו — מותר להורידן לצורך קדושה פחותה, שהרי לא באו עדיין לכלל קדושה חמורה, וכבר נתקיימה במעות דעת אנשי העיר⁶¹.

ודחינן: לא. לעולם הך ברייתא דבעיא תנאי, כשמכרו והותירו דווקא מיירי. והכי קאמר התנא: במה דברים אמורים דאסור לשנותן, כשלא התנו שבעה טובי העיר — במעמד אנשי העיר. אבל אם התנו⁶² שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר — אפילו

איתביה אביי: במה דברים אמורים — שלא התנו שיוכלו לעשות מה שרצו בדמים. אבל אם התנו — אפילו לדוכסוסיא [יתפרש לקמן] — מותר.

61. אבל קודם שקנו את הספר — אסור לשנותן, כדאיתא בשו"ע [סי' קנ"ד ס"ה]. ותמהו שם הנו"כ, אמאי אסור לשנותן, הא הזמנה — לאו מילתא היא!?

וכתב המג"א, דכיון שנתנו המעות רק על דעת שיקנו בהן כרצונם, אסור לשנות מדעתם. אבל אם נתקיים רצונם, ונתרו מעות — מותר להשתמש בהן אפילו לדבר הרשות [וכן יכולים זט"ה לשנותן קודם שקנו, דהם קובעים דעת הנתנים].

והט"ז כתב, דה"ט דאסור לשנותן, מפני שצריכין הנתנין לקיים נדרם, ואי אפשר לקיים במעות מצוה אחרת. אבל אחר שקנו וקיימו את נדרם, יכולין להשתמש במעות למצוה אחרת [ולא לדבר הרשות].

אמנם במאירי ובתשב"ץ איתא, דלמסקנת סוגיין, שרי לשנותן — אף אם לא קנו עדיין.

62. כתב הריטב"א, דאפילו לאחר המכר — יכולין להתנות. אבל בר"ח כאן משמע, דבעינן

למכור ס"ת אפילו לצורך זה. וכ"כ הרמב"ם [פ"י מהל' ס"ת ה"ב]. והביאו הב"י [בסי' ע"ר], וכתב, דהכי הוה משמע להרמב"ם מסוגיין. דכיון דאינו רואה סימן ברכה — אסור למכרו. אבל הביא שם, דההג"מ [אות ג'] תמה על הרמב"ם, דכיון דמותר למכור ס"ת ללמוד תורה ולישא אשה, כש"כ שמותר למכרו מפני חייו! וכ' דהכי נמי איתא בירושלמי סוף מס' בכורים [פ"ג ה"ו]. והכי איתא התם: "כי אתא ר' חנניה ר' פינחס ר' יוחנן בשם רשב"ג: מוכר הוא אדם לישא אשה וללמוד תורה, וכ"ש — מפני חייו". עיי"ש. ובכסף משנה שם כתב, דאין הכוונה שלא התיירו לו למכור אפילו בחשש פיקוח נפש, אלא מיירי שמזונותיו מצומצמין, דבהכי לא התיירו לו. עיי"ש שהאריך.

ועיי' במשנה למלך שם, שהביא דכתב מור"ם, דאם היה טעות בס"ת — מותר למכרו [ואיתא בשו"ת הריטב"א [סי' קפ"ח] דאם הספר היה כשר, אלא שאינו ישר בעיניו, ורוצה למכרו כדי לעשות אחר נאה הימנו — אסור].

לדוכסוסיא נמי מותר.

אמר ליה אבוי למהו מרבנן, דהוה מסדר מתניתא קמיה דרב ששת: מי שמייע לך מרב ששת מאי דוכסוסיא?

אמר ליה: הכי אמר רב ששת: פרשא דמתא. דהיינו, שבני העיר שוכרין להם פרש, שיהא מזומן להם לשלחו למושל העיר — כשיצטרכו.

אמר אבוי: חלכך, האי צורבא מרבנן דשמע ליה מילתא, ולא ידע פירושא דמילתא, לישוילא קמיה דמאן דשכיח קמיה רבנן. דלא אפשר דלא שמייע ליה להאי מילתא מן גברא רבה.

אמר רבי יוחנן משום רבי מאיר: בני העיר, שהלכו לעיר אחרת, ופסקו עליהן בני אותה העיר צדקה — נותנין, כדי שלא יחשדום שאינם נותנים מה שפוסקין עליהם.

וכשהן באין לחזור לעירן — לוקחין מן הגבאים את הצדקה שנתנו בעיר האחרת, ומביאין אותה עמהן, ומפרנסין בה את עניי עירן.

תניא נמי הכי: בני העיר שהלכו לעיר אחרת, ופסקו עליהן צדקה — נותנין. וכשהן באין — מביאין אותה עמהן.

ואילו יחיד⁶³ שהלך לעיר אחרת, ופסקו עליו צדקה — תנתן לעניי אותה העיר.

רב הונא גזר תעניתא. על לגביה רב חנה בר חנילאי וכל בני מתיא [עירן]. רמו [הטילון] עליהו צדקה⁶⁴ — ויהבו.

כי בעו למיתי חזרה לעירן, אמרו ליה רב הונא: נותבה לך מר לאותן מעות שנתנו לצדקה, וניזול ונפרנס בה לעניי מאתינן.

אמר להו: תנינא: במה דברים אמורים דכשהן חוזרין לעירן, מביאין את הצדקה עמהן — בשאין שם, בעיר שהלכו לשם, חבר כז-ב עיר, דהיינו, תלמיד חכם המתעסק בצרכי ציבור. אבל אם יש שם חבר עיר — תינתן לחבר עיר.

וכל שכן ככי האי גוונא, דעניי דידי וגם עניי דידכו — עלי סמיכי, דאין טעם להחזיר את מעות הצדקה לעירכם.

מתניתין:

אין מוכרין את בית הכנסת⁶⁵ של רבים — ליחיד, מפני שמורידין אותו מקדושתו. דברי רבי מאיר.

אמרו לו: אם כן, אף לא ימכרו מעיר גדולה לעיר קטנה?

גמרא:

ותמהינן: הא שפיר קאמרי ליה רבנן לרבי מאיר?

דתעניתא — צדקתא. ופירש רש"י שם: "שנותנין צדקה לערב [לעת ערב], לפרנסת העניים שהתענו היום".

65. כך כתבו כאן בראשונים, דמתניתין מיירי

תנאי בשעת המכר. וכ"כ הריב"ש בסי' רפ"ה.

63. כתב המאירי, ד"מ דהיינו עד עשרה.

64. כדאיתא במס' ברכות [ו' ע"ב]: "אגרא